

Emődi András:

Kísérlet a nagyváradai Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár rehabilitálására

Erdélyi és partiumi egyházi könyvtáraink második világháború utáni sorsa a szakma előtt ismeretes. A negyvenes évek végén a püspökségek, káptalanok, szerzetesrendek, egyházi iskolák ingó és ingatlan vagyonának részleges vagy teljes elvétele, megsemmisítése érzékenyen érintette a hazai könyvtárügyet is. Az évszázadok óta gyarapodó egyházi könyvtárak egy része a fizikai megsemmisülés határára jutott, másik részét, szerencsés esetben teljes egészében, más esetben csak töredékesen, nagyobb gyűjtőkönyvtárak kebelezték be (kolozsvári Akadémiai- és Egyetemi Könyvtár, marosvásárhelyi Teleki Téka, bukaresti Nemzeti Könyvtár stb.), ily módon a tudomány számára megőrződtek, ha nem is jogos tulajdonosuk kezelésében.

Nagyváradon a katolikus egyház rendelkezett országos viszonylatban is, mind mennyiségi, mind tartalmi szempontból előkelő helyet elfoglaló könyvállományokkal. Várad a középkori magyar könyvkultúra történetében közismerten jelentős helyet foglalt el. A számos, itt megtelepedő szerzetesrend és a világi papság birtokában, elsősorban a püspökök és kanonokok személyi gyűjteményeiben, jelentős könyvállomány halmozódott fel. E korszak végén a kiteljesedő magyar humanizmus korának váradai könyvtártörténetében olyan főpapok neveivel találkozunk, mint Vitéz János, Filipecz János, Kálmáncsehi Domokos, Szatmári György, Thurzó Zsigmond, Henckel János, Hacza Márton.

E fényes korszak a török hódoltság korával és a hitújítás megrázkódtatásaival végleg letűnik. A katolikus püspökség és a káptalan 1556-tól a restaurációig csak névleg marad fenn. A protestáns fejedelmek idején a könyvállományok egy része a fejedelmi központba kerül, majd a maradékot Báthori István a kolozsvári és gyulafehérvári jezsuita rendházak részére foglalja le.

Várad 32 évig tartó török uralma teljesen megtör minden folytonosságot, a középkori és korai újkor előzmények nyomtalanul eltűnnek.

A XVIII. sz. elején visszatelepülő püspökség és káptalan, majd az 1725-ben alapított papnevelő intézet ismét a könyvgyűjtés helyi központjai lesznek. Csáky Imre és az utána következő püspökök egy barokk szellemiségű, ám még szerény méretekkel rendelkező püspöki könyvtár alapjait vetették meg. A kanonoki hagyatékokból az 1720-as évek végétől gyarapodik a káptalani könyvtár. Patachich Ádám püspök az általa építtetett püspöki palota könyvtártermében már impozáns méretű, 8000 kötetes reprezentatív könyvtárat hozott létre, mely az országos jelentőségű katolikus főpapi könyvtárak sorában helyezkedett el, Klimó püspök pécsi, Eszterházy érsek egri és Batthyány püspök gyulafehérvári könyvtárai mellett. Kalocsára való érseki kinevezésekor azonban teljes könyvtárát magával vitte. A főpapi és kanonoki hagyatékok mellett az abolíciós könyvanyagból is jelentős mértékben gyarapodtak az állományok.

A XIX. Század második felében Nagyváradon olyan könyvgyűjtő, tudós főpapok tevékenykedtek, mint Fraknoi Vilmos, Ipolyi Arnold, Römer Flóris.

1915-ben a püspökség könyvtárában 39000 kötetet jegyeztek, ugyanakkor a káptalani, illetve egyházmegyei-szemináriumi állományokat egyenként 10-15000 kötetesre tehetjük.

A háborúk közötti zavaros időben (a kettéosztott püspökséget 1929-ben megszüntetik) a könyvtárak ügye háttérbe szorul.

1947-ben kezdetét veszi az a nagymértékű pusztulás, melynek romjain a jelenleg folyó rehabilitációs munkát elkezdtük. 1948-ban a püspökséget egy nap alatt kényszerítették a püspöki palota átadására. Az épületben lévő püspökségi és szemináriumi könyvtárak sorsa megpecsételődött, közpredává váltak. Az állomány egy része fizikailag megsemmisült, egy részét szétlopdosták, egy részét a beköltöztetett görög menekült kommunisták tüzelőnek használták, másik részét teherautókra lapátolva a megyei könyvtár (szintén államosított egykori görög-katolikus püspöki palota épületébe) pincéjébe hordták, ahol is nagy része a nedvességtől elrothadt, a megmaradt rész a mai napig ugyanott, ellenőrizhetetlen mennyiségben és körülmények között található.

Az állomány töredékrészét (mintegy 10000 kötetet) még 1948-ban sikerült átmenekíteni egy, a kanonoki épületek mögötti istállóba, ezt 1949-ben Jakó Zsigmond egyetemi tanár és Lindenberger János nagyprépost irányításával a Bolyai egyetemen tanuló diákok és önkéntes váradi nyugdíjasok segítségével a székesegyház püspöki palota felőli galériájára szállították.

Az egyházmegyei szeminárium könyvanyagát (mely Pray György könyvhagyatékának egy részét is magában foglalta) 1962-ig a vegyes felügyeletű (püspökség-állam), püspöki palotában lévő egykori házikápolnában őrizték, amikor is a hatóságok a kiválogatott értékesebb könyveket ismeretlen helyre szállították, a maradékot az egyház átszállíthatta a székesegyház épületébe, a már ott lévő megmenekült püspöki könyvek mellé.

Szerencsésebb helyzetben volt a káptalani könyvállomány, mely kezdetektől a székesegyház épületében, a kápolna feletti második szint könyvtártermeiben nyert elhelyezést. Mivel nem érintette az ingatlanok államosítása és amúgy is viszonylag eldugott épületrészben volt, elkerülte a hatóságok figyelmét és átvészelte a háború utáni időket.

A 60-as évek elejére tehát mindhárom állomány, illetve maradványai, a székesegyház épületébe került, ám pusztulásuk, igaz jóval kisebb mértékben, a gondatlan kezelés következtében tovább folytatódott. A nyitott galériáról bárki elemelhette a neki megtetsző kötetet.

Időközben államosították és elszállították az ugyancsak a székesegyház épületében (a sekrestye feletti emeleten), eredeti barokk szekrényekben és polcokon elhelyezett káptalani levéltárat. Később, a nyitott galériáról és érthetetlen okokból a káptalani könyvtárból is, a teljes könyvállományt az így megüresedett levéltári helyiségekbe zsúfolták be, ahol minden rendszert nélkülözve, teljesen összekeverve várt sorsára.

Különösen nagy vesztesége a könyvtárnak ősnymtatvány- és antikvagyűjteményeinek elvétele, illetve megtizedelése. 1978 és 1982 között egy kényszerleltározás után kiválogattak az állományból 11 ősnymtatványt és 98 antikvát a bukaresti Nemzeti Könyvtár számára. 1915-ben a püspöki könyvtárban 15 ősnymtatvány volt (a szemináriumi állományra nincsenek adataink). Az 1978-as leltározáskor a két állományból összesen 15 kötetben 16 mű ősnymtatványt jegyeztek.

1843-tól a káptalani állományban 6 ősnymtatványt őriztek, 1947-ben legkevesebb 8 művet 7 kötetben, 1978-ban valószínűleg ugyanennyit, de legalább négyet.

Jelenleg két ősnymtatvánnyal rendelkezünk (mindkettő az egykori püspöki állományból származó) és a bukaresti Nemzeti Könyvtárban tehát 9 kötetben 11 művet tartanak számon, mint könyvtárunkból beszolgáltatott példányokat. A hiányzó 9 kötet 1978 és 1997 között tűnt el, vagy az átadás során az illetékes nagyváradi hatóságok közreműködésével, vagy az azóta eltelt időszakban.

Az 1978-1982-es leltárkönyvekben 230 antikva szerepel (meglehetősen zavaros felsorolásokban), ezek közül 98 tételt a bukaresti Nemzeti Könyvtár foglalt le. E könyvtár antikvakatalógusában a posszeszorbejegyzések és a káptalan pecsétje alapján kb. 80 kötet azonosítható. Jelenleg 152 antikvát őrzünk a könyvtárban. Az 1982 óta eltelt közel két évtized alatt a Bukarestbe szállított példányokon kívül az antikvaállomány is karcsúsodott néhány értékesebb kötet eltűnésével.

1998-ban, a könyvtár rehabilitálási munkálatainak kezdetére a vázolt előzmények után, egy teljes összevisszaságban, fűtetlen és világítás nélküli termekben, a levéltári szekrényekbe zsúfolva, dobozokban, ömlesztve a földön elhelyezett, poros, megtizedelt, körülbelül 25000 kötetet számláló könyvállomány további megnyugtató sorsáról kellett helyesen dönteni és az első lépéseket megtenni.

Tempfli József megyéspüspök úr szabad kezet biztosított e téren, ezúton is megköszöném messzemenő támogatását.

A munkálatok szakmai felügyeletére az Erdélyi Múzeum Egyesületet, személy szerint Jakó Zsigmond akadémikus urat kértük fel.

Első lépésben az immár könyvraktárként működő egykori hat levéltári helyiségből gondos válogatás után a felhalmozódott teherautónyi mennyiségű szemetet és papírhulladékot szállítottuk el, illetve a maradék levéltári anyagot bedobozolva, szekrényekbe helyeztük el.

A három állományegység (püspöki, káptalani, szemináriumi) szétválasztása során elkülönítettük az RMK köteteket és a régi külföldi nyomtatványokat (XVI-XVII. Sz.), illetve mindegyik állomány esetén a magyarországi és külföldi nyomdatermékeket. A zsúfoltság ellenére így valamelyest áttekinthetővé vált az anyag. Egyértelművé vált, hogy a bénító helyhiány nem teszi lehetővé a további munkát, legalább az állomány felét kitevő és aránylag épen megmaradt káptalani könyvanyagot más helyre kellene költöztetni. Az egykori káptalani könyvtártermek szinte kihasználatlanul, ám lepusztult állapotban kínálkoztak e célra. A renoválásukhoz, illetve a 700 folyóméternyi polcrendszer elkészíttetéséhez a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától (Budapest) és a Pro Professione Alapítványtól (Budapest) kaptunk jelentős – mintegy 2 millió forint összegű – támogatást.

A 2000 júniusára renovált és korhű, fából készült polcrendszerrel felszerelt termekbe átszállítottunk mintegy 11000 kötet könyvet. A káptalani állomány esetén az 1843-ból fennmaradt katalógus alapján válogattuk az átszállítandó könyveket, a püspöki és szemináriumi állományok esetén minden 1800 előtt nyomtatott külföldi és 1850 előtt nyomtatott magyarországi könyvet átszállítottunk.

Össességében 2 ősnymtatvány, 104 RMK kötet, 152 antikva, 632 XVII. századi külföldi nyomdatermék és körülbelül 10000 XVIII. századi, XIX. század eleji nyomdatermék került a felújított, könyvtári célra minden szempontból alkalmas helyiségekbe.

Íly módon a véglegesen elhelyezett mintegy 11000 kötet könyv magában foglalja a három állományegység muzeális, kiemelkedő kultúrtörténeti értékkel bíró részeit. A Bazilika épületében – a barokk püspöki palota szomszédságában – a már működő barokk egyházi képtárral és kincstárral együtt a rehabilitált műemlékkönyvtár egy korhű, a XVIII. századi Nagyvárad szellemiségét őrző miliővé vált.

Az évtizedekig tartó enyészet és elzártság után a tudományos kutatás számára is megnyílt a könyvtár. Az Országos Széchényi Könyvtár kérésére a retrospektív nemzeti bibliográfia adatgyűjtésébe bekapcsolódva, illetve aránylag szerény könyvállományunk kapcsán a példánnyilvántartás munkáját segítve, hosszabb távú szakmai kapcsolat van kialakulóban. A Pro Professione Alapítvány támogatásával elkezdtük az állomány újraleltározását és a régebbi káptalani könyvállomány tudományos igényű feldolgozásának munkálatait.

Fényes múltú, nagyszerű könyvtáraink romjain, szerény lehetőségeink ellenére igyekszünk méltóan átmenteni anyagi és szellemi örökségünk egy szeletét az utókornak.